

BOLALARDA AGRESSIV HARAKATLARNING PAYDO BO'LISHI

Valiyeva Mardonaxon Gofurjonovna

Farg'ona viloyati Yozyovon tumani 11-maktab amaliyotchi psixologi

Anotatsiya. Agressiv xulq-atvor bu inson bilan vaziyatning o'zaro ta'siri natijasidir. Agressivlik sifat va miqdor tavsiflariga ega bo'lib, barcha xossalar kabi u ham turli darajalarda ifodalanadi. Deyarli to'liq nomavjudlikdan to yetarlicha rivojlangan agressivlikkacha namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: agressiya, tajovuz, xulq-atvor, zo'ravonlik, o'smir, shaxs, xarakter, gender, ruhiy holat, tushkunlik

KIRISH.

Bugungi kunda jamiyatimizda yuzaga kelgan keskin, beqaror ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik vaziyat turli yoshdagi odamlarning shaxsiy rivojlanishi va xatti-harakatlarida turli xil og'ishlarning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Ular orasida o'smirlarning tobora begonalashuvi, tashvishlarining kuchayishi, ma'naviy vayron bo'lishi, bu esa shafqatsizlik va tajovuzkorlik bilan bog'liq bo'lib, so'nggi paytlarda tajovuz mavzusi voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, tajovuzkorlikning turli ko'rinishlari va bolalarning shafqatsizligi tufayli ayniqsa dolzarb bo'lib qoldi. Agressiv xulq-atvor bu inson bilan vaziyatning o'zaro ta'siri natijasidir. Agressivlik sifat va miqdor tavsiflariga ega bo'lib, barcha xossalar kabi u ham turli darajalarda ifodalanadi. Deyarli to'liq nomavjudlikdan to yetarlicha rivojlangan agressivlikkacha namoyon bo'ladi. Agressivlik har bir shaxsda qanchadir miqdorda bo'lsada mavjud bo'ladi. Agressivlik darajasi yuqori bo'lgan kishilar boshqalarga nisbatan agressiv reaksiyalarni namoyon etishga ko'proq moyil bo'ladilar. Agressiv reaksiyalarga boshqa odamlarni qoralash, haqoratlash yoki ularga jismoniy zarar yetkazishga yo'naltirilgan reaksiyalarni kiritishimiz mumkin.

Agressiv xulq – atvorni har tomonlama tushuntirib beruvchi nazariyalar mavjud bo'lib, ularning har biri agressiya va uni keltirib chiqaruvchi omillarni batafsil tushuntirib

beradi. Agressiv xulq-atvor asosini agressivlik motivi tashkil etadi. Agressiv xatti-harakatlar shaxsga ma'naviy, moddiy yoki jismoniy zarar yetkazishi, destruktiv xulqatvorni yuzaga kelishiga ta'sir ko'rsatishi bilan xarakterlanadi. Bunday xatti-harakatlarni bartaraf etishning psixologik jihatdan qiyin tomoni shundaki, agressiv xatti-harakat qiluvchi shaxs o'z xatti-harakatlarini oqlash uchun turli xil dalillarni keltiradi va o'zidan aybni soqit qilishga urinadi. Venalik psixolog Z.Freyd va uning shogirdlari o'smirlik davrini baholashda insonga azaldan berilgan qandaydir mayl nishonasi sifatida vujudga keladigan o'z mavqeini belgilashga ongsiz intilishni eng muhim asos deb hisoblaydilar. Bu intilish go'yoki xudbinlik, boshqa kishilarni mensimaslik, paydo bo'lishga, atrofmuhit bilan kelisha olmaslikka, hatto nizolarga olib kelar, ongsiz ehtiyojlari va mayllari shaxsning faolligini belgilar emish. Sobiq sovet psixologlari Z.Freyd nazariyasining mutlaqo asossizligini ta'kidlab, o'smirda imkoniyat bilan talabchanlik o'rtasidagi kelishmovchilik, o'zini ko'rsatishga moyillik va o'z ichki dunyosiga qiziqishning namoyon bo'lishi bilan tavsiflanishini asoslab berdilar. Ayrim psixologlar biogenetik o'sishning biologik omillariga, ya'ni jinsiy yetilishga alohida ahamiyat beradilar. Ularning fikricha, o'smirning psixik jihatdan inqirozga yetaklovchi, hayajonga soluvchi sub'ektiv ichki kechinmalari o'g'il va qizlarni yolg'izlik psixologiyasiga tortar emish. O'smir uchun xarakterli norozilik, qo'pollik, qaysarlik, shafqatsizlik, tajanglik, ginaxonlik, tajovuzkorlik kabi illatlar jinsiy yetilishning mahsuli yangi tuyg'ular, mayllar, kechinmalar o'smir xatti-harakatida hukmron bo'lib, uning xulq-atvorini boshqaradi deb tushuntirilmoqda. O'smirlikning psixologik qiyofasi, holati, imkoniyati yagona sof biologik omilga bog'liq emasligi hammaga ayondir. Agar os'mirlarda agressiyaga nisbatan ta'sirni – gender omil sifatini baholasak, – unda erkaklar (o'g'il bolalar) ancha yuqori to'g'ridan-to'g'ri va jismoniy, ayollar (qiz bolalar) esa – bilvosita va verbal tajovuzni namoyon qiladilar. Umuman olganda, ayni damda ayollar ko'pincha muvaffaqiyatli tarzda uning psixologik variantiga murojaat qilsalar erkak jinsiga jismoniy kuch ishlatishga katta moyillik qayd qilinadi.

Yosh, gender va individual omillarning juda muhimligiga qaramay, tajovuzkor xulqning shakllanishida, ko'plab tadqiqotchilar fikriga ko'ra, shaxs rivojlanishidagi ijtimoiy sharoitlar yetakchi ahamiyat kasb etadi. Agressiyaning turli: bevosita jismoniy

kuch ishlatishdan, raqibni so'z bilan haqoratlab unga tahdid qilishdan tortib, boshqa bir insonni yashirinchalik boshqarishga, kelgusida kutilayotgan noxushliklarga shama qiluvchi bilvosita ta'sir ko'rsatish shakllari kuzatiladi. Shuningdek, agressiyaning ijtimoiylashuvga bo'ysunmaydigan dardmandlik darajasiga boruvchi shakllari ham ma'lum. Psixologiyada agressiv xulq-atvor quyidagicha tasniflanadi

1. Agressiyaning dardmandlik darajasidagi alomatlari (tutoqib ketish, jahl kelganda o'zini yo'qotib qo'yish);

2. Agressiyaning jismoniy og'zaki va boshqa, butun jamiyat uchun nomaqbul sanalgan axloq qonun-qoidalarini bilan bog'liq shakllari (odatda, ular ijtimoiylashuv xususiyatlari, aksil ijtimoiy xulq-atvor normalarining mustahkamlanishi bilan bog'liq bo'ladi);

3. Jamiyatda qabul qilingan axloq qonun-qoidalarini yetarlicha o'zlashtirilmaganligi yoki xatti-harakatlarini idora qilish imkonini beruvchi xususiy sifatlarni to'liq shakllanmaganligi bilan bog'liq agressiyaning turli ko'rinishlari (ta'lim-tarbiya ko'rmaganlik);

- Ayrim kuzatuvchilar tomonidan agressivlik haq-huquqlarini poymol qilish, bировga ziyon yetkazish gumonini paydo qiladigan, boshqa bir kuzatuvchilar tomonidan qat'iylik, faollik sifatida talqin qilinadigan barcha xatti-harakatlar. Agressiv xulq-atvor asosini agressivlik motivi tashkil etadi. Agressiv xatti-harakatlar shaxsga ma'naviy, moddiy yoki jismoniy zarar yetkazishi, destruktiv xulq-atvorni yuzaga kelishiga ta'sir ko'rsatishi bilan xarakterlanadi. Bunday xatti-harakatlarni bartaraf etishning psixologik jihatdan qiyin tomoni shundaki, agressiv xatti-harakat qiluvchi shaxs o'z xatti-harakatlarini oqlash uchun turli xil dalillarni keltiradi va o'zidan aybni soqit qilishga urinadi. Agressiyaning tez-tez ifodalanishi shaxsning emotsional holati bo'lib uning asosini quyidagilar tashkil etadi:

- nerv-psixik kasalliklar, inson nerv sistemasini nihoyatda charchaganligi.
- oiladagi psixologik muhitning nosog'lomligi va ota-onalarda pedagogik-psixologik bilimlarning yetishmasligi.
- shaxsning harakter xislati, ijtimoiy muhitning yomonlashuvi.

Agressivlikning me'yordan ortishi natijasida shaxsda asab tizimining buzilishi, nerv-psixik kasalliklar, kommunikativ malakalarning pasayishi, o'z-o'ziga adekvat baho bera olmaslik, ishonch hissining yo'qolishi, o'z-o'zini boshqara olmaslik, xavotirlanish darajasining ortishi, frustratsiya, depressiya, stress kabi salbiy oqibatlar kuzatiladi

XULOSA

Agressiv xatti-harakatlar jamiyat uchun jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Bu jismoniy va ruhiy zararga, shaxslararo munosabatlarning buzilishiga, ruhiy salomatlikning yomonlashishiga, jinoyatchilikning kuchayishiga va jamoat tartibining buzilishiga olib kelishi mumkin. Agressiv xatti-harakatlar jamiyatda turli shakllarda va turli darajalarda namoyon bo'lishi mumkin. Ushbu hodisaning tarqalishi ko'plab omillarga, jumladan, madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy va individual xususiyatlarga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Агрессия у детей и подростков: Учеб. Пособие. / Н.М. Платонова. СПб.: Речь, 2004. - 336 с. 3. Адлер А. Как управлять стремлением к превосходству. // Адлер А. Воспитание детей.
2. Взаимодействие полов. — Ростов на Дону.: Феникс, 1998,- 448 с. 4. Алфимова М.В., Трубников В.И. Психогенетика агрессивности. // Вопросы психологии. 2000. - № 6. - С. 112-121.
3. Gainazarovna, S.T., & Ikromjon o'g'li, I. A. (2024). O'smirlarda agressiv xulqatvor namoyon bo'lishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarining korreksiyasi va profilaktikasi. *Miasto Przyszłości*, 48, 1421-1425.
4. Kushanova, M.I. (2024). O'smirlar agressiv xulq-atvorining ijtimoiy-psixologik tavsifi. Hozirgi zamon psixologiya ilmidagi dolzarb muommolar: yechimlar va imkoniyatlari, 57-60.
5. Internet ma'lumotlari